

22 maart #ERROR#

‘Debates on terrorism generally produce plenty of heat, but very little light.’¹

Sofie De Kimpe

Eind vorig jaar schreef ik voor dit Tijdschrift (TvdP 10/2015) een persoonlijke opinie over de ‘terreurdreiging’ in Brussel. Op dat ogenblik leefde België onder constante terreurdreiging. De politie, het leger en heel wat private bewakingsondernemingen waren alom vertegenwoordigd in de publieke ruimte. Brussel was een bezette stad. Dat artikel lijkt inmiddels een karikatuur te zijn geworden, vooral wanneer je vandaag terugblijkt op wat er sindsdien in Brussel heeft plaatsgevonden en de wijze waarop onze regering en de beleidsmakers hiermee omgaan.

Dinsdagochtend, 22 maart 2016

Ik vertrek zoals elke dag naar mijn werkplaats in Brussel. Ik besluit de auto te nemen, want het kan vanwege een ‘research seminar’ met collega Maartje van der Woude (Universiteit Leiden) weleens laat worden. Ik zet de radio op voor het nieuws van 8h. Even later hoor ik een journalist melden dat er een dringend bericht is binnengelopen over een ontploffing in Zaventem.

‘Dit is een grap’, is mijn eerste gedachte. Raar misschien, maar dit lijkt immers nogal onwaarschijnlijk. Een paar dagen voorheen heeft het federaal crisiscentrum, na advies van OCAD (Orgaan voor de Coördinatie van de Analyse en de Dreiging), het terreurdreigingsniveau laten dalen van niveau 4 naar niveau 3, en net vóór het weekend (op vrijdag 18 maart) heeft de politie de meest gezochte terrorist van de wereld, Salah Abdeslam, ingerekend in Molenbeek.

Even later rij ik langs de afslag Zaventem, waar er op dat ogenblik nog niets van een aanslag te merken is. Uit de radiobERICHTGEVING blijkt anders. De Vlaamse omroep VRT schakelt onmiddellijk over naar een soort van centraal communicatiecentrum. Alles wordt op de minuut opgevolgd, directe getuigen worden voor de microfoon gehaald en journalisten overal te lande worden naar Zaventem gestuurd.

Observatie één: de radio is en blijft het snelste en efficiëntste nieuwsmedium als er een dergelijke crisis plaatsvindt. Hoewel je geen beelden binnenkrijgt, grijpen de getuigenissen je ook meteen naar de strot.

Ik bel (handsfree) met het thuisfront met de vraag of ik niet beter naar huis kom, maar deze stelt me gerust: “*Het is een aanslag in Zaventem, je zal daar niets van merken. Geef*

de terroristen niet wat ze net willen en maak er maar een gewone werkdag van!” Ondertussen – het is al halfnegen voorbij – rij ik Brussel binnen en op dat moment hoor ik dat er ook ontploffingen zijn gehoord in het metrostation van Maalbeek.

Stilaan slaat de angst toe. Deze metrolijn neem ik als ik met de trein naar het werk ga, collega’s doen dat ook. En wat met onze gastspreker, zij moet toch ook ergens onderweg zijn. Ik wil zo snel mogelijk op het werk zijn om te zien wat er zich afspeelt en om na te gaan of iedereen in orde is. Terreur is niet langer iets wat gebeurt in het buitenland, ver van ons af. Terreur staat plots aan de voordeur!

Op weg naar de universiteit tracht ik te bellen met collega’s terwijl ik mij een weg baan tussen loeiende sirenes. *Observatie twee:* ik wist niet dat er zoveel wagens met sirenes tegelijk op de weg konden zijn. Ik vraag me zelfs af of het wel allemaal hulpdiensten zijn, van heel wat auto’s kun je niet aflezen wie of wat ze vertegenwoordigen.

Op de radio hoor ik een reporter vragen om geen gsm meer te gebruiken, want dat communicatie in en rond Brussel niet meer mogelijk is. Dit verklaart waarom ik maar geen verbinding krijg met het werk en collega’s.

War zone

Ingrijpende gebeurtenissen in een mensenleven worden niet snel door het geheugen losgelaten. Nog steeds kan ik bijna iedere minuut navertellen van die dag. Van het welgemeende advies van mijn echtgenoot om er “*een gewone dag*” van te maken, is in elk geval weinig terechtgekomen.

Maartje van der Woude, een geluk bij een ongeluk, was ziek geworden en is uiteindelijk nooit in Brussel aangekomen. Op het werk

bleek iedereen terecht te zijn, en verliep aanvankelijk alles zeer sereen. We dronken samen een kop koffie en lunchten later in groep voor de tv, die we met beamer en laptop hadden opgezet in de vergaderzaal. De solidariteit was groot. We konden niemand bellen, maar gebruikten sociale media om thuis te laten weten dat we in orde waren. *Observatie drie:* sociale media is een zeer handig middel in crisiscommunicatie.

Dan plots een bericht van de universiteit: ‘*Alle personeelsleden wordt verzocht binnen te blijven en deuren te sluiten wegens extreme dreiging.*’ Buiten zien we helikopters van politie overvliegen met schutters die met hun machinegeweren en bivakmutsen op het hoofd net over de rand hellen. We horen ontploffingen. Binnen is het ijsig stil.

Later pas vernemen we dat er op straat een auto, die mogelijk was gehoord door een van de daders, gecontroleerd tot ontploffing was gebracht. Al bij al een ‘fait divers’ uit de talloze gebeurtenissen die dag in Brussel, maar het geweld van buiten heeft bij ons tot doodsangsten geleid.

Observatie vier: de wijze waarop politie en leger die dag van Brussel een echte ‘war zone’ hebben gemaakt, heeft wellicht nog het meest de angstpsychose gevoed die op en na 22 maart in Brussel is ontstaan.

Rond 15h ben ik met drie secretaresses op de achterbank de universiteit uit ‘gevlucht’. Al 50 kilometer verder, in Antwerpen, scheen de zon en leek niemand zich van enig kwaad bewust als ze het nieuws niet hadden gevolgd. Ik was geen slachtoffer, ken ook geen slachtoffers persoonlijk, maar toch was de emotie waarmee ik mijn kinderen van school haalde, heel anders dan gewoonlijk. Wat was dat dichtbij geweest!

Foto: AFP, Emmanuel Dunand

En wat daarna? Nadien vraag je je ettelijke keren af wat er zich nu allemaal *'on the scene'* heeft afgespeeld. Zo ook de regering, die besliste om een parlementaire onderzoekscommissie in te stellen – 'commissie terrorisme'. Haar opdracht: de aanslagen van 22 maart feitelijk reconstrueren en nagaan hoe de crisis beheerst werd door de verschillende hulpdiensten. Het valt op dat enkel de *reactie* op de aanslagen, en dan vooral door de hulpdiensten, bestudeerd wordt. Een voorzichtige opdracht dus, want wie zal de hulpverlening nu durven bekritisieren? Alle mensen hebben daar in vreselijke omstandigheden hun uiterste best gedaan om openbare orde te organiseren, slachtoffers op te vangen, gewonden te verzorgen en naar ziekenhuizen over te brengen, puin te ruimen, infrastructuur te herstellen enzovoort.

Verder moet de commissie ook nog onderzoeken hoe het komt dat radicalisme en extremisme in ons land zo sterk is toegenomen. Dit is een zeer complexe vraag, waar academici, experts en deskundigen allerhande mee worstelen. Mij lijkt het dan ook zeer ambitieus om het antwoord op deze vraag aan de verantwoordelijkheid van een onderzoekscommissie over te laten.

Haar laatste opgave: de veiligheidsarchitectuur van ons land onder de loep nemen. Deze opdracht kadert mijns inziens in de opportuniteit om op basis van een crisis werk te maken van een zoveelste politie- en justitiehervorming. De vraag rijst of daartoe de juiste analyses worden gemaakt.

Structurele hervormingen zullen immers weinig oplossingen genereren, er is vooral werk aan de politiecultuur.

Suggestie van beheersing

Een eerste vaststelling die je kunt maken, is dat de sterk aanwezige politiemacht in en rond Brussel (de gebouwen van de luchthaven, de in- en uitgangen van de metro, de grote winkelcentra enzovoort) niet verhinderd heeft dat de 'terroristen' er konden binnendringen, vergezeld van een grote hoeveelheid explosieven. Het is duidelijk dat er gaten in de burcht zaten en dat het idee van de *'the city as a defensible space'* onder druk is komen te staan.

Het is een oud zeer van staten om onder het mom van 'terreurdreiging' meer middelen te eisen om de rechtsstaat te beschermen. Echter, het is steeds meer van hetzelfde: meer middelen en maatregelen voor verhoogde 'surveillance' en intelligence, meer bevoegdheden voor politie, meer *'war against terrorism'*.

Christophe De Pauw (2015) maakte een overzicht van de organen die de Belgische regering tot op heden in het leven heeft geroepen in haar strijd tegen terreur. Hierdoor is een amalgaam van organen ontstaan, met alle andere bevoegdheden. Een kat kan haar jongen hier niet meer in thuisvinden. De vraag rijst bovendien: wie coördineert nog dit beleid? Wie stuurt dit aan? Hoe werken ze onderling samen?

Het strafrecht wordt beschouwd als een belangrijk instrument van sociale controle. De idee heerst dat het risico op onveiligheid kan berekend worden en, nog erger, beheerst worden. Als beleid creëert men ook die verwachting bij de burger, waardoor een aanslag des te onbegrijpelijk overkomt. Een aanslag kun je niet te allen tijde voorkomen, en je mag ook niet verlangen van politie en justitie dat zij dit wel zouden kunnen. Bovendien, terroristen – net als alle andere daders – worden inventief. Kijk naar wat er zich recent op 14 juli heeft afgespeeld in Nice.

Falende communicatie

Een tweede kwestie, en nu grijp ik terug naar de analyse in mijn vorige artikel: hoe is het kunnen gebeuren dat op dergelijk moment de communicatie, op sommige momenten

» *De idee heerst dat het risico op onveiligheid berekend en beheerst kan worden*

zelfs het noodcommunicatienetwerk ASTRID, uitvalt? Op zo'n moment van crisis is communicatie toch essentieel. Het duurde ook lang alvorens de metro in Brussel werd stil gelegd. Het hoofd van de spoorwegpolitie kreeg de informatie van een aanslag in Zaventem al om 8.04, maar nam blijkbaar de telefoon niet op of checkte zijn e-mail niet. Hierdoor werd de metro pas afgesloten na de aanslagen in metrostation Maalbeek. Het leger blijkt die dag de enige organisatie te zijn geweest die zeer snel en efficiënt heeft gereageerd. Hun reactie: *“Dit is normaal, we zijn op dergelijke scenario's getraind.”* Alweer ICT en opleiding dus?

Falende justitie

Een derde bedenking, die vaak door de media naar wordt geschoven, is hoe het komt dat de broers El Bakraoui (twee van de terroristen) niet (meer) in de gevangenis zaten. Ze hadden reeds ernstige feiten gepleegd en ze konden ook gelinkt worden aan de aanslagen in Parijs, waardoor ze internationaal geseind stonden. Boze vingers wijzen in de richting van de strafuitvoeringsrechtbanken, meer specifiek aan de rechter die hun vervroegd vrijliet.

De minister van Justitie stelt daardoor de wet op de voorwaardelijke vrijheidstelling in vraag, maar niet de machinerie die verantwoordelijk is voor de uitvoering van deze wet. Opnieuw wordt een oplossing gezocht in verhoogde punitiviteit (*actuarial justice*) en ruimere bevoegdheden voor justitie. Zo stelt Veerle Scheirs (2016) zich terecht de vraag of er niet meer geïnvesteerd moet worden in de begeleiding en opvolging door de justitie-assistenten. Zij blijken onvoldoende middelen te hebben om in een gedegen strafuitvoering te voorzien.

Policing terrorism

Naast deze rijzen er nog andere vragen aangaande de opsporing en de vervolging van (mogelijke) terroristen. Eén van de daders (El Bakraoui) was tegengehouden aan de Turks-Syrische grens en via Schiphol gevlucht, wellicht naar België. Noch in Turkije, noch in Nederland waren alarmbellen afgegaan. Salah Abdeslam was tegengehouden tijdens een routinecontrole in Frankrijk vlak na de aanslagen, maar werd niet ingerekend, hoewel hij als *foreign fighter* geseind stond in België. Vóór de aanslagen waren de broers Abdes-

lam ook nog verhoord geweest door de Brusselse politie. De Mechelse politie had ook een tip gekregen over een safehouse, waar Abdeslam zich schuilhield, maar deze informatie was niet bij de juiste instanties terechtgekomen.

In de strijd tegen 'terreur' is gedegen speurwerk essentieel. Deze rol behoort exclusief de politie en inlichtingendiensten toe. Natuurlijk is de informatiehuishouding daarbij cruciaal. Hier moeten we terugkomen op wat reeds eerder is gezegd: we hebben nood aan een gedegen analyse van de informatiehuishouding in de lokale politiekorpsen en de informatie-uitwisseling tussen de federale en lokale politie.

Laat ons hopen dat de commissie daar gedegen werk van maakt en zich niet blind staart op wat het regelgevend kader daartoe voorziet. Immers, niet meer informatie, maar gedegen intelligence lijkt mij een beter antwoord op de problemen van vandaag. Daarbij behoeft niet de structuur, maar wel de researchcultuur voorname aandacht.

Weinig aandacht voor (informele) sociale controle

De vraag die mij nog het meest bezighoudt: hoe hebben deze 'terroristen' zich maandenlang schuil kunnen houden in België, binnen hun eigen gemeenschap? Het maakt vooral duidelijk dat de politie – vooral in bepaalde buurten van Brussel, maar wellicht ook in andere steden – afgesloten is van bepaalde bevolkingsgroepen. Hierdoor krijgt ze geen informatie toegespeeld en tast ze in het duister. De oplossing moet dan vooral gezocht worden in het in kaart brengen van telefoonverkeer, af luisteren van telefoons en observaties in bepaalde wijken en buurten. Maar dit duurt lang, kost heel veel geld en is vaak zoeken naar een speld in een hooiberg.

We lijken ons zelf opnieuw te herhalen. Om dit te voorkomen moet je ook kunnen terugvallen op het vertrouwen van de politie in de bevolking. Vooral in Brussel hebben we dus nood aan 'gemeenschapsgericht politiewerk', gericht op het ontsluiten van bepaalde buurten en bevolkingsgroepen. Dit betekent werk maken van een andere politiecultuur, diversiteit en opleiding. Helaas vraagt dit tijd, iets wat politici vaak niet hebben. <<

Literatuur

- De Pauw, K. (2015). Structuren en instrumenten in de strijd tegen radicalisering en terrorisme. *Handboek Politiediensten*, 117(387), 1-88.
- Scheirs, V., Beckmann, M. (2016) 'Voorwaardelijke invrijheidstelling: de maas in het net die de terreurdaden mogelijk maakte?' Opiniestuk. Knack, 9 april 2016. (<http://www.knack.be/nieuws/belgie/voorwaardelijke-invrijheidstelling-de-maas-in-het-net-die-de-terreurdaden-mogelijk-maakte/article-opinion-688985.html>)

Noot

- 1) Carrabine, E., Cox, P., Fussey, P., Hobbs, D., South, N., Thiel, D., Turton, J. (2014). *Criminology. A Sociological Introduction*. New York: Routledge

» *Hoe hebben deze terroristen zich maandenlang schuil kunnen houden?*